

ljenu perspektivu rata u Ukrajini mogu knjigu čitati samostalno ili u grupi. Na kraju, smatram da je vjernim proučavanjem Evandjelja po Ivanu i iskrenim žarom Ustinovich postigao svoj cilj ohrabriranja učenika iz različitih sredina koji se poistovjećuju s rastrganim Spasiteljem.

Jeremy Bohall

Kevin J. Vanhoozer

Mere Christian Hermeneutics: Transfiguring What It Means to Read the Bible Theologically

Grand Rapids, Michigan, USA, Zondervan Academic, 2024, 424

„Hermeneutika“ je znanstveni te donekle tehnički naziv za tumačenje. Iako se njegova precizna upotreba razlikuje od znanstvenika do znanstvenika, kod knjige s tim nazivom u naslovu većina bi promatrača na prvi pogled pomislila da se radi o tehničkom metodološkom priručniku, udžbeniku ili možda apstraktnom filozofskom diskursu o tumačenju tekstova. Međutim, glavna nakana autora Kevina Vanhoozera, jednoga od vodećih evanđeoskih teologa, sasvim je drugačija. Iako se nesumnjivo bavi metodama tumačenja i duboko promišlja o njihovim filozofskim potporanjima, prvenstveno želi pomoći čitateljima Biblije – bilo da se radi o znanstvenicima, svećenstvu ili laicima – da „ispravno čitaju“. Za njega to znači da ne čitaju radi pukoga „intelektualnog slaganja nego radi svesrdnog prihvaćanja Božjih komunikacijskih namjera“ (str. 21). Ovo se vidi u uvodu gdje Vanhoozer izlaže što je Biblija, što ona radi i čemu služi, prije nego što potom predstavi tko su čitatelji u odnosu na Bibliju („odgovorne osobe“), što čitatelji trebaju raditi s Biblijom („vjerno svjedočiti“) i koja je svrha čitanja Svetoga pisma („zajedništvo s Bogom i rast u pobožnosti“). Ove riječi odražavaju Vanhoozerovo razumijevanje Biblije kao božanskoga govornog čina, a čitatelje kao one kojima je taj govor upućen i koji su stoga odgovorni „slijediti put kojim riječi idu“ kako bi stekli razumijevanje, kao i razumijevanje sebe samih, te bili učenici.

Prvi dio, odnosno poglavlja 1–3, Vanhoozerove trodijelne rasprave bavi se povijesnim podjelama biblijskog tumačenja. Kao sustavni teolog koji je također jedan od glavnih zagovornika oživljavanja teološkog tumačenja, Vanhoozer uočava „ružni jaz“ koji je nastao između znanstvene egzegeze i teologije s pojavom tekstualne kritike. Iako vjeruje da je povijesno kritički pristup biblijskom tumačenju koristan i produktivan, tvrdi da se kršćansku hermeneutiku ne smije ograničiti na puku povijesnu perspektivu i smjestiti je unutar imanentnog i seku-

larnog „društvenog imaginarija“.¹ Međutim, Vanhoozer ne ograničava svoju kritiku samo na povijesno-kritički biblijski znanstveni rad. On također sa žaljenjem tvrdi da i suvremeni teolozi snose dio krivnje jer često usvajaju referentne okvire koje nalaze „izvan biblijskoga teksta“ (str. 92). Dakako, podjele oko tumačenja Biblije nisu počele s tekstualnom kritikom. Suprotstavljeni pristupi tumačenju postojali su i prije toga: aleksandrijska i antiohijska škola u razdoblju crkvenih otaca, monastički i skolastički pristupi u srednjovjekovnom razdoblju te naravno razlike do kojih je došlo tijekom reformacije – iako Vanhoozer naglašava da je bilo mnogo slaganja između reformatora i njihovih „predmodernih prethodnika“ (str. 75). Međutim, Vanhoozer ne želi iznijeti sveobuhvatnu povijest egzegeze, nego razgovarati o dvije „polarizirane kulture čitanja“: biblijskoj znanosti i teologiji. Poziva na reformu u obje kulture čitanja „zato što u jednoj, naime, biblijskim studijama, teologija dolazi prekasno, dok u drugoj, naime sustavnoj teologiji, Svetom se pismu ostavlja premalo mjesta“. Naslov knjige stoga sumira nadu u pomirenje takvih neuskладivih pristupa tumačenju – *Mere Christian Hermeneutics*, parafraza koja podsjeća na Lewisovu knjigu *Mere Christianity* (u nas prevedenu kao *Kršćanstvo* ili *Elementarno kršćanstvo*, op. prev.) i odnosi se, prema riječima autora, „na ona osnovna načela koja su zajednička svim kršćanima, na svim mjestima i u svim vremenima, pri čitanju Biblije kao svetoga pisma crkve“. Zapadna i Istočna, predmoderna i moderna, egzegetska i teološka, eklezijastička i akademska – sve redom predstavljaju suprotstavljene „kulture čitanja“ koje Vanhoozer želi pozvati na reformu i pomirenje unutar jedne kulture čitanja – „jedne svete, katoličke i apostolske crkve“ koju karakterizira „reformirani katolicitet“ (str. 24, 179).

Valja ponoviti da Vanhoozer time ne nastoji ponuditi iscrpnu i sveobuhvatnu hermeneutičku metodu. Na kraju krajeva, on predlaže „elementarnu“ kršćansku hermeneutiku, dakle hermeneutiku koja, poput Lewisova „elementarnoga“ kršćanstva, pretpostavlja zajedništvo koje ne potiskuje jedinstvenost vremena, kultura, denominacija, tradicija i etničkih skupina: „Potrebno je mnogo egzegetskih metoda i mnogo interpretacijskih zajednica iz različitih vremena i različitih mjesta kako bi se postiglo plenarno razumijevanje svetoga pisma“ (str. 181). Unatoč svojoj ambicioznosti, središnji cilj ipak je plemenit, kao i duboko ukorijenjen u samomu Svetom pismu.

Možda se najvažniji dio autorova projekta nalazi u drugom dijelu (pogl. 4–5), duhovito naslovljenom „Preneseno značenje doslovnog tumačenja“. To je istraživanje „kriterija za ispravno čitanje“ analizom smisla „doslovnog značenja“ i „doslovnog tumačenja“. Naravno, ideja doslovnog tumačenja vrvi zabludama i

1 Vanhoozer visoko cijeni Taylorov (*A Secular Age* [Cambridge, MA: Belknap, 2007], 539) koncept sekularnoga društvenog imaginarija za objašnjavanje imanentnih okvira za biblijsko tumačenje u modernom svijetu. Taylorov društveni imaginarij definiran je kao „skup narativnih pretpostavki koje oblikuju naše zajedničko razumijevanje i podržavaju naše svakodnevne prakse“ (*Mere Christian Hermeneutics*, 80).

pogrešnim primjenama, posebice kada čitatelje iznenade naizgled bizarna predmoderna alegoriziranja ili očigledni oblici učitavanja u tekst. Međutim, reakcije na neodgovorno alegoriziranje i učitavanje mogu, nažalost, stvoriti „doslovnjački“ pristup koji vidi samo slova, ali ne i njihovo značenje. Vanhoozer stoga upozorava da se takvo doslovnjačko tumačenje mora razlikovati od ispravnoga doslovnog tumačenja. Za Vanhoozera, „doslovno značenje Svetoga pisma je značenje slova, gledano kao ljudsko-božanski diskurs, kada se čita u kanonskom kontekstu s eshatološkim referentnim okvirom“ (str. 178).² Iz ove Vanhoozerove definicije valja razumjeti da doslovno tumačenje može otići dalje od inicijalnoga povijesnog konteksta unutar okvira cijeloga biblijskog kanona i njegova eshatološkog obećanja.

Do ovoga dijela knjige Vanhoozer je već objasnio važnost referentnih okvira i kako različiti referentni okviri karakteriziraju suprotstavljene kulture čitanja. Također je korisno objasnio razliku između značenja i reference. „Dok je *značenje* ‘ono što netko kaže’, *referenca* je ‘ono o čemu je to nešto rečeno’“ (str. 123). Ova je razlika važna zato što dopušta tumačenje unutar šireg, transcendentnog i na budućnost orijentiranog referentnog okvira, a pritom ne napušta gramatičko *značenje* slova. Dakle, ono što Vanhoozer predlaže, tj. „gramatičko-eschatološki referentni okvir“ unutar sakramentalnog i svetopisamskog društvenog imaginarija, prilično se razlikuje od pukoga povijesnog referentnog okvira čiji je društveni imaginarij imanentan i sekularan (str. 128-129). Gramatičko-eschatološki referentni okvir stoga dopušta duhovno ili figurativno tumačenje koje rasteže doslovno značenje teksta prema eschatološko-kristološkom značenju sadržanom u izrazu „već – još ne“, što je proširenje nužno zbog božanskog autorstva Biblije. To je ono što Vanhoozer naziva „trans-figuralnim doslovnim značenjem“, gdje „putanje *presijecaju* („trans“) vremena i zavjete, povezujući biblijske likove, mjesta i događaje („figure“)“ (str. 24).

Takvo „*trans-figuralno tumačenje* zgušnjava, proširuje i produbljuje doslovno značenje, upravo time što slijedi način na koji riječi idu od figure do onoga što je figurom predstavljeno“ (str. 170). Poslije iznosi istu ideju, ali iz drugoga smjera: „Doslovno značenje Svetoga pisma nužno traži ispravno teološko tumačenje i hermeneutičku strategiju koja nastoji slijediti božansku figuraciju tamo kamo ona vodi“ (str. 180). Najčešće vodi do Krista, a to Vanhoozer radije naziva „kristoskopskim“ fokusom. Čini mi se da se ovo umnogome preklapa s tipologijom, vrstom figurativnog tumačenja koju biblijski znanstvenici često nalaze u Svetom pismu. Vanhoozerovo gledište na tipologiju donekle je nejasno. S jedne strane, čini se da tipologiju vidi kao dio ostalih figurativnih pristupa kao što je alegorija (str. 160-167), dok je poslije potvrđuje kao biblijsku figuraciju, slično gledištima mnogih biblijskih znanstvenika (str. 168). U svakom slučaju, Vanhoozer naglašava da ono što je najvažnije nije vrsta figuracije, nego radi li se o dobroj ili lošoj figuraciji:

2 Sve riječi napisane kurzivom u ovom tekstu tako su napisane i u knjizi.

Tvrdim da je ono što ljudi često spominju kao duhovno značenje (tj. „dobru“ figuraciju) zapravo *eshatološka punina* doslovno-povijesnog značenja. To nije samo povijesni nego povijesno-eschatološki referentni okvir koji omogućuje doslovnom značenju da se očituje u potpunosti, odnosno u svojoj slavi (str. 168).

Vanhoozer naziva ovo *trans-figuralno* doslovno značenje „formalnim načelom“ elementarne kršćanske hermeneutike. Dakako, upotreba naziva *trans-figuralan* igra je riječi koja se odnosi na Kristovu transfiguraciju (preobraženje), što će posebice imati smisla čitateljima Biblije na engleskom jeziku. Međutim, to nije samo igra riječi jer autor u Isusovoj transfiguraciji u sinoptičkim Evanđeljima vidi vrhunac naracije „materijalnog načela“ elementarne kršćanske hermeneutike: Kristovu svjetlost, ili, šire, poznavanje Boga na licu Kristovu“ (str. 194), gradeći na Jeronimovoj usporedbi duhovnog značenja tumačenja s penjanjem na goru Tabor kako bi vidjeli Isusa preobraženog u svoju sjajnu pojavu (str. 226). Stoga u trećem dijelu (pogl. 6–9), pod nazivom „Preobražavanje doslovnog tumačenja“, autor razmatra i ispituje ovo materijalno načelo putem nekoliko biblijskih tekstova: stvaranje svjetlosti u Postanku 1,3, sinoptička izvješća o Transfiguraciji, odnosno Preobraženju (Mt 17,1-8; Mk 9,2-10; Lk 9,28-36), Pavlovo tumačenje u Drugoj Korinćanima 3 blijedećega sjaja na Mojsijevu licu u Izlasku 33–34 te Jakovljevo hrvanje s Bogom u Postanku 32,22-32, koje se nalazi u devetom poglavlju pod nazivom „Preobraženje čitatelja“. U završnom poglavlju Vanhoozer se bavi transfiguralnim tumačenjem Pjesme nad pjesmama.

U trećem dijelu Vanhoozer prikladno zaokružuje svoj trodijelni svezak prakticirajući *trans-figuralno* tumačenje o kojem priča u prethodnim dijelovima, kombinirajući povijesno-gramatičku egzegezu s kanonsko-teološkim uvidima u dijalogu s tumačima iz mnogih razdoblja crkvene povijesti i iz mnogih tradicija. U šestom poglavlju cilj mu je dvojak: dati doslovno tumačenje Postanka 1,3 gdje Bog kaže „neka bude svjetlost“ i „pritom osvijetliti sam koncept doslovnosti“. Ovaj je odlomak posebno prikladan za Vanhoozerovo istraživanje doslovnog tumačenja budući da pripovijest o Božjem govoru služi kao izvrsna studija slučaja za razumijevanje doslovnoga značenja. Nadalje, slika ili koncept svjetlosti ključan je za njegovu ideju *transfiguralnog* tumačenja.

Vanhoozer istražuje što se ovdje događa, tj. govori li Bog *doslovno* ili pak nešto radi. Ovo je dobar primjer doslovnog naspram doslovnjačkom tumačenju. Doslovnjačko razumijevanje „govora“ zahtijevalo bi da Bog ima usta, usne i glasnice. Vanhoozer citira filozofa Williama Alstona, koji tvrdi da je Božji govor „doslovna ali analogijska tvrdnja“, ali „ne i metafora, budući da izvođenje ilokucijskih djela pripada prvenstveno Bogu, te samo u izvedenom smislu... ljudskim bićima“.³ Kao

3 Vanhoozer, 204, cit. Alston, *Divine Nature and Human Language: Essays in Philosophical Theology* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989), 96.

što Vanhoozer vješto kaže: „Božji ‘govorni čin’ manje je antropomorfni opis Božjeg djelovanja, a više teomorfni opis našeg“ (str. 204). Božji je govor radnja, zato što njome „Bog oblikuje i provodi namjere, čime ostvaruje utjecaj na stvari izvan sebe samoga“ (str. 204).

Vanhoozer zatim razmišlja o svjetlosti, objektu Božjega govornog čina stvaranja u Postanku 1,3. Postavlja pitanje je li svjetlost fizička ili duhovna? Kanonsko čitanje također potiče na promišljanje o tome kako se stvorena svjetlost razlikuje od „Božje vlastite nestvorene svjetlosti“ (1 Iv 1,5; 1 Tim 6,16; Iv 8,12, usp. Iz 60,19; Otk 21,23). Vanhoozer razlikuje Božju intrinzičnu svjetlost, *ad intra*, što znači da je Bog „izvor svojega bića“, i njegovo stvaranje svjetlosti, *ad extra*, kao „vanjskog objavljivanja unutarnjeg savršenstva koje Bog jest“ (str. 219). Svjetlost osvjetljuje, čineći sebe i druge stvari poznatima. Stoga Vanhoozer shvaća stvaranje svjetlosti, *ad extra*, kao „doslovno vezano uz božansko djelovanje; ono uspostavlja uvjete za razumljivost i aktualizira mogućnost *stvorenskoga razumijevanja i Božjeg otkrivanja*“ (str. 222). Ova „ekonomija svjetlosti“ postaje okvir za biblijsko tumačenje koje predviđa Kristovu transfiguraciju.

Sedmo poglavlje, koje se bavi Isusovom transfiguracijom očito je ključno poglavlje knjige. Vanhoozer navodi da je transfiguracija „vjerojatno najvažniji događaj između stvaranja i okončanja u biblijskoj priči o svjetlosti“. Povezuje soteriologiju i eshatologiju, kao i nebesa i zemlju, nudeći „prostorno-vremenski pregled okončanja posljednjih vremena“ (str. 227). Istražuje detaljnu egzegezu sinoptičkih izvještaja o preobraženju, postavljajući važno egzegetsko pitanje: Što se dogodilo Isusu tijekom ovog događaja? Predstavljene su tri egzegetske mogućnosti: i. promjena naravi (mit); ii. uvid u buduću status (apokalipsa); i iii. otkrivenje sadašnjeg statusa (epifanija). Vanhoozer zaključuje da su druga i treća opcija istinite jer su u skladu s „već – još ne“ eshatologijom o kojoj svjedoči Novi zavjet, tako da transfiguracija premošćuje jaz između sadašnjosti i budućnosti, kao i zemaljskog i nebeskog područja (str. 239).

Važno je naglasiti da ovo shvaćanje podrazumijeva da se Isus ne mijenja, nego otkriva svoju slavnu svjetlost (*ad intra*), koja je već dio njega, ali također upućuje na njegovu buduću slavu koja će se očitovati u eshatonu. Nadalje, dijelom na temelju prisutnosti Mojsija i Ilije – predstavnika zakona i proroka – a dijelom na temelju prisutnosti Isusa kao žive Riječi, Vanhoozer tumači preobraženje kao „analogiju između Isusova ljudskog tijela i slova biblijskog teksta“. Stoga, kao što transfigurirani Isus ostaje ljudski Isus iako se otkriva u punoj slavi, tako i transfiguralno tumačenje „ne mijenja, već slavi doslovno značenje“, tako da „transfiguralno čitanje razlučuje sjaj doslovnog značenja“ (str. 268-269).

Stavljajući u praksu transfiguralno tumačenje i istražujući njegove implikacije kroz dodatne biblijske tekstove u osmom i devetom poglavlju, autor zaključuje studiju ponovnim razmatranjem svojih početnih postavki i promišlja o potrebi za preobraženjem kultura čitanja, posebice onih u crkvama i na teološkim fakul-

tetima. Na kraju tvrdi da se „transfiguriranje biblijskog tumačenja odnosi i na *transfiguraciju procesa* biblijskog tumačenja... i na *interpretativan proces koji transfigurira*“ čitatelje i kulture čitanja. Vanhoozer također ponavlja mnoge točke koje je već istaknuo, među ostalim i potrebu za suradnjom egzegeze i teologije kroz povijesne, književne i eshatološke perspektive. Zalaže se za povratak praksama ranijih kršćana i prakticiranju skupa metoda (elementarne kršćanske hermeneutike) koje su podržavali „veliki dijelovi“ povijesne kršćanske tradicije. Vanhoozer smatra da je ovo zajedničko razumijevanje utemeljeno i primjerom pokazano u Isusovoj transfiguraciji. Ukratko, „čitati Bibliju teološki znači svjedočiti o Kristovoj svjetlosti u slovu teksta“, a kultura čitanja koja sudjeluje u ekonomiji svjetlosti „sredstvo je kojim Božja riječ i Duh čak i sada pobjeđuju tamu, pritom preobražavajući svijet“ (str. 370-371).

Pružiti sažet uvid u ovo djelo nije nimalo lak zadatak, ali ne smatram to negativnim pokazateljem. Naprotiv, knjiga je toliko bogata da će čitatelji morati sasvim uroniti u njezinu logiku i transfiguralnu uvjerljivost. Povrh toga, autor je mnoge nazive i koncepte ili svjež osmislio ili pak koristio na osebujan način. Zgodno je što se na kraju knjige nalazi koristan glosarij koji će pomoći čitatelju u razumijevanju ovih pažljivo izraženih ideja (npr. da vidi razliku između „transfiguralnog tumačenja“ i „transfiguralnog tumačenja“).

Kojim će čitateljima ova knjiga biti posebno relevantna? Iako se autor nada ostvariti utjecaj na kulture čitanja i u crkvenim i u akademskim krugovima, za shvaćanje ovog djela nužno je imati barem srednju razinu hermeneutičke i teološke pozadine. Znanstvenici, teološki obučeni pastori i studenti polučit će iz ove knjige korist, bilo kroz njene izazove ili ohrabrenja. Vjerojatno neće biti širokog slaganja ili jasnoće u pogledu cjeline Vanhoozerova prijedloga. Biblijske znanstvenike možda će mučiti ono što izgleda kao nedostatak kontrole za suvremene tumače, čak i ako „transfiguralno“ tumačenje obuhvaća doslovno značenje. Ipak, Vanhoozer uvjerljivo pokazuje da velik dio takozvanog duhovnog tumačenja, za koje se misli da je odvojeno od doslovnog značenja, zapravo proizlazi iz doslovnog čitanja i proširuje ga. Njegova analiza „ekonomije svjetlosti“ u tom je pogledu uvjerljiva. Možda će detaljnija egzegeza predmodernog biblijskog tumačenja pružiti dodatnu potvrdu ove perspektive. Vanhoozer nam je dao vrijedan rječnik i niz praksi koje mogu pomoći u čitanjem Biblije oblikovanim kulturama među cijelom zajednicom svetaca i znanstvenika. Ova knjiga vjerojatno će poslužiti kao pouzdan i poticajan izvor za ove pojedince u mnogim generacijama sve do, kako zaključuje, „velikog preobraženja koje tek ima doći“ (str. 372).

Gregory S. Thellman